

sebe. Svi njegovi tumači su, jednodobno, i njegovi učenici, duhovni mladarci i potomci njegove škole. Dostatno će biti spomenuti samo najistaknutije među njima kakav je bio Nablusi, Qašani, Qaysari, Bali Efendi, Gami, 'Abd al-Karim al-Gili, Mahmud Šabistari, Ibn Turke, Sayyid Haydar Amuli, Abi Gumhur, Mulla Sadra Širazi, Raymond Lyll, Rene Guenon, Frithjof Schuon, R. Nycholson, 'Affifi, T. Burckhardt i drugi. Njegov prenobujali sufijski genij danas sve više počinje zapljuskivati i kulturna obzorja Bosne, koja iznova postaje jednim od značajnih svetogeografskih domišta vječne hijerognoze (*al-ma'rifa al-aharawiya*) sufizma, kojoj je Ibn 'Arabijev duhovni genij dao pravoputno usmjerenje i neizbrisiv pečat. ①

TESAWWUF U DIVANSKOJ
POEZIJI PJESNIKA BOŠNJAKA

Prof. dr. Lamija Hadžiosmanović

R e z i m e

Divanska poezija, kao tok u književnom životu Bošnjaka, trajala je oko četiri stoljeća, Kulminaciju je doživjela u sedamnaestom, a nestala je krajem devetnaestoga stoljeća. Iako je žanrovski pripadala osmanskoj poeziji, ova, nastajala u Bosni, nosi pečat specifičnosti ovoga tla i duha. Ovo pjesništvo je prepoznatljivo po ideji sufizma, koji je stalno prisutan. Rijetke su vrste u kojima je motiv ovozemaljski. U ovom radu pokušali smo na primjerima nekolicine pjesnika pokazati ono što je najkarakterističnije za divansku, odnosno sufijsku poeziju ovoga tla.

divanska poezija u Osmanskom carstvu tražila je svoje puteve do četrnaestog stoljeća, a u šesnaestom, kada sije svoje zasade i u Bosni i Hercegovini, već je potpuno profilirana. Ovaj tok poezije izgrađen je na osnovama islamskog duhovnog obzora, a baštini je dosta iz perzijskog i arapskog pjesništva. Pjesnici Pjesnici Bošnjaci prezimaju već ustaljene i formirane oblike u koje unose specifičnosti svoga duha i svoga tla.

Poezija, koja je naziva divanskom, karakteristična je po više formalnih i sadržajnih osobenosti. Sam naziv *divan* doslovno znači skup, a počeo se upotrebljavati u smislu ukupnog pjesničkog djela, odnosno zbirke. Danas mi taj pojam u knjiženosti tumačimo kao zbirku poezije. A sama ta poezija nastala je na dvoru iz običaja islamskih vladara da u svome okruženju drže mislioece i pjesnike, koji često pišu djela u njihovu slavu. Vremenom se s dvora preselila na mnogo širi prostor.

S formalne strane divansku poeziju karakterizira strogo određen oblik, rima i metar. U sadržajnom smislu ona je veoma bogata, ali je u tome dominantan tesavvufski duh⁴⁶. Možda ne dovoljno precizno, ali se može podijeliti na tesavvufsku i očiglednu. Prva je puna simbola tipičnih za sufizam, metafora i alegorija, i stoga se mora iščitavati u više slojeva, a uz to podrazumijeva poznavanje islamske tradicije i ukupne islamske duhovnosti. Zatim, čitalac mora biti upućen i u arapsko i perzijsko duhovno naslijeđe. Ta poezija je pretežno pisana na turskom jeziku, ali sa mnogo konstrukcija iz perzijskog i arapskog jezika. Ne treba ni napominjati kakvo je umijeće i obrazovanje zahtijevala od samog autora.

Divansku poeziju u nas su pisali ljudi obrazovani u domaćim medresama, a često i u višim školama islamskog svijeta. Da bi mogli uspješno pisati ovu poeziju, morali su znati ne samo jezike nego i islamsku tradiciju, zakonitosti arapske metrike, a ona je imala šesnaest osnovnih metara, zatim formalne okvire divanskog stiha, simbole. Iako je, posebno sufijska divanska pjesma, imala strogo određenu formu, motive, pa i teme, ipak se ne može reći, da je to jednoobrazna poezija. Svaki pjesnik mogao je da nađe prostor za svoju osobenost i svoj talenat.

Ova poezija u Bosni doživljava svoju kulminaciju u sedamnaestom stoljeću, ali traje i do kraja devetnaestoga. Okupila je više desetina Bošnjaka iz raznih društvenih slojeva, a djela nekih od njih svrstava se u vrh divanske poezije općenito.

Sufijska divanska poezija karakteristična je po simbolima, koji su tipični i statični. Osnovni simboli su *ljubav*, *vino* i *ljepota*. Ljubav se izražava baš tim terminom, ali je u ovoj poeziji subjekat sakriven iza profanih pojmova. Vino znači opijenost, i što je opijenost veća, predanost je iskrenija i jača. Ljepota ima više sinonima i svi su u funkciji predstavljanja *Savršene ljepote*. Čest simbol je *harabat*, u doslovnom značenju ruševina, u ovoj poeziji je mejhana, mjesto gdje se sastaju žedni da bi se napajali vinom Ljubavi. Tu je obavezno i *saki* – krčmarica, koja simbolizira pročelnika tekije (šejha), koji dodaje piće, zapravo pruža znanje i uputstva. Još se susreću soluf i trepavica, koje formalno stoje na licu, a simbol su spoznaje i Božije Jednoće. Jedan od najprepoznatljivijih simbola ove poezije je *leptirica*, koja u stalnom kruženju oko

⁴⁶ *Tesawwuf* – simplificirano rečeno, islamski filozofski pravac, koji je u svom početku asketizam, u razvijenoj formi misticizam, a najrazvijenija komponenta je panteizam, koji počinje s velikim misliocem i pjesnikom hazreti Mevlana Dželaluddinom Rumijem (1207.-1273.).

plamena svijeće predstavlja beskonačno traženje Vječne ljubavi, dok ne izgubi svoju tjelesnost, i ne sagori u Ljubavi.

Upravo mnoštvo simbola i sakriveni subjekat čini ovu poeziju teško prohodnom. Ona se zapravo može iščitavati u slojevima i najčešće je prvi utisak varka. Jer, nerijetko se neka izrazito sufijska pjesma doima kao ljubavna, ovozemaljskog značenja. Ako se pravilno iščita, u njoj se neće naći ništa od profanoga sadržaja.

Autori lirsko-tesawwufskih pjesama u pravilu su pripadali jednom od derviških redova i često svoju poeziju su pisali u osami tekija. Već iz njihove pripadnosti tarikatima podrazumijeva se pjevanje u slavu Boga i vječne težnje približavanja Apsolutu.

Iako su divanski tesawwufski pjesnici imali zajednička svojstva, istovjetan pogled na život i jedinstven kredo, ne može se zanemariti i posebnost od pjesnika do pjesnika. Pjesme nisu sasvim odjeljene od života, jer već po traženju Univerzalne ljubavi, one su itetako životne i općečovječanske.

Među najstarijim predstavnicima tesawwufske poezije u nas je *Muhamed Karamusić Nihadija* (? – 1587.), autor kompletnog divana. Njegova misao je zgusnuta a težnja ka *Idealnoj ljepoti* daje svrhu i cilj njegovom djelu. Pseudonim Nihadija znači umjeren, staložen. Iz njegove biografije saznajemo da je bio veoma obrazovan, a iz poezije da je suvereno vladao zakonima divanskog stiha. Nihadija natprirodna iskustva izražava jezikom prirodnih stvari, pa je stoga u njegovom stihu gotovo svaka riječ simbol:

*- Dođe u društvo svijeće, poče oko nje kružiti
Vidje ovo stanje i gnjevno zacvili slavuj.*

* S turskog: Fehim Nametak

Ili:

Je li on mladež u obrvama one koju voliš ili je to petlja u luku?
Je li ono gavran svio gnijezdo u svodu ljepote ili je to ružičnjak u edenskom vrtu?

Je li ono na mladu granu, u ljubavnom požaru sletio slavuj pa zamuknuo,
Ili se to leptir bacio na plamen draganine ljepote, pa tu izgorio i dušu ispustio?

* S turskog: Mehmed Handžić

Jedan od rijetkih pripadnika derviškog tarikata hurufija⁴⁷ je pjesnik Vahdetija Ahmed Bošnjak (? – umro poslije 1600.). Zbog toga, a i zato što je kritizirao ulemu, bio je oglašen heretikom. Poezija u kojoj Vahdetija koristi slova da bi njima iskazao svoju ideju i poruku veoma je nečitljiva i teško shvatljiva. Metafizičnost je dominantna crta njegovog stiha. Tu je govor metafore i slike. Imaginativna iskustva su u Vahdetijevoj pjesmi njena konstanta. Treba naglasiti da Vahdetija ima i pjesama u kojima ne koristi harfove. Evo jedne takve:

- Kad u more dospije kaplja tad iščezne

⁴⁷ *Hurufije* – naziv dobili po pojmu harf (slovo). Njihovo učenje zasniva se na posebnim značenjima arapskih slova, kojima su pridavali božanske attribute. Pomoću slova, hurufije su predskazivale sudbinu. Zbog svega toga su bili neshvaćeni i izopćeni iz islamom priznatih tarikata.

*Kaplja je doista voda, odvojena od vode.
Kad padne u vodu opet je voda.
I ašikova ljubav je kaplja mora Apsolutne Ljepote
Kad stigne do voljenog nestane je.
Ako na svijecu leptir dođe, koji je u ljubavi za danom rob
Njegovo tijelo izgori i on sa svojim ljubljenim postane jedno.*

* S turskog: Mehmed Handžić

Svojim bogatim i raznovrsnim djelom Derviš-paša Bajezidagić je obilježio šesnaesto stoljeće. Napisao je dva kompletna divana, jedan na turskom jedan na perzijskom jeziku. Ovaj na perzijskom je jedinstveno djelo ove vrste u bošnjačkoj književnosti. Pripadao je tarikatu mevlavija⁴⁸ i iz prizme sufije piso svoju poeziju. Njegova poezija je refleksivna, meditira o čovjekovoj sudbini i smislu njegovog boravka na ovome svijetu. Kod Bajezidagića nema hladne retorike, pjesnička vizija je jasna. Sve pripada Čistom Pogledu, a ne čulima. Evo jednog fragmenta Derviš-pašine pjesme s perzijskog jezika:

*Imam grijeha možda više već što ima kapi kiše,
Od stida sam pogo glavu, ne smijem je dići više!
Dok glas dođe o Dervišu, ne plaši se, sve je lahko
Po zasluži i po grijehu nagrađen će biti svako.*

* S perzijskog: Safvet-beg Bašagić

Šesnaesto stoljeće dalo je još jednog veoma darovitog pjesnika Muhameda Nerkesiju (1584.-1635.). Muhamed Nerkesija slovi kao vrstan stilista. Ljepota izraza posebno mu je snažna u sufijskoj poeziji. Istina, kao veliki majstor riječi i izuzetan stilista, Nerkesija u poeziju Bošnjaka na orijentalnim jezicima unosi, rekli bismo, jedan novi način pjevanja, koji do toga vremena nije poznavala divanska poezija. Njegova sufijaska poezija nije opterećena simbolima, ali u sebi nosi sufijsku poruku:

*Ak' u loptu zatvorenu
Metnu jednog malog mrava,
Pa je onda zavaljaju
Preko polja i dubrava.*

*U tom vječnom prevrtanju
Samrt mu žiće pravo.
Gledaj! Ja sam mrav bijedni
A ta lopta – nebo plavo.*

* S turskog: Safvet-beg Bašagić

⁴⁸ *Mevlevijski derviški tarikat* nazvan je po Hazreti Mevlana Dželaluddinu Rumiju. Ovaj red uhvatio je dubokog korijena kod nas i postojalo je više mevlavijaskih tekija. Mevlavije su prakticirale posebnu proceduru zikra, a njihovi obredi praćeni su muzikom i plesom. Ples derviša u krugu naprije oko sebe, a zatim po cijeloj dvorani traje dugo, sve dok derviš ne doživi ekstazu, pa se čini da se odvaja od svoje tjelesnosti.

Na razmeđu šesnaestog i sedamnaestog stoljeća djeluje još jedan izrazito sufijski pjesnik Husein Lamekanija, (Bezmjesni) (? – 1625.). Lamekanija je pjesnik čija je poezija natopljena upitnošću o načinu spoznaje Univerzuma, isticanjem ideje o prolaznosti, odnosno ništavosti ovozemaljskog života i okrenutosti jedinoj Istini za koju vrijedi živjeti i stvarati. Njegova poezija obiluje tesavvufskim simbolima i alegorijama. On nastoji putem mirisa, boje i zvuka dovesti do zanosa duha. Ističe estetsko stanje, koje briše razlike između *ja* i *ne-ja*, između tuge i radosti. Ideal njegovog življenja, kao i kod drugih sufijskih pjesnika, je duboko vjerovanje u Vječnu Istinu, i upravo to daje snagu njegovom umu i ruci: To je uostalom ideal življenja sufijski:

- *Kad si Ti sve, kad je sve zakon
Šta je ovaj svijet:
Suncokreta cvijet il' mjehurića let?
Al' ne nađoh ništa osim Tebe.
Šta je briga, šta li strah?
Kamo hrle misli koje nemir tvore?
Sve je prah, sve je tek dah
Prolaznosti koje svemir pore.
U varljivosti ovoj pitam ja,
Čovjeku gdje mjesto života sja?
»Bez Njega, bez zakona« čitam često
I čovjek bi postojati presto«.*

* S turskog: Smail Balić

Sarajlija Hasan Kaimija (prva polovica XVII st.) ostavio je dva divana iza sebe. Jedan od njih sadrži sufijsku poeziju, koju je šejh Kaimija pjevao u svojoj tekiji. I on sve podređuje njegovanju Idealne Ljubavi kroz ljubav. On pod kontrolom drži svoja osjećanja i misli, pa se čini da povremeno gubi ovozemaljskog sebe, nastojeći da se spoji sa Univerzumom. U njegovim pjesmama vidljiva je neobuzdana inspiracija, koja prosto kulja i svega ga obuzima. Stoga nije čudo da je napisao i djelo *Varidat*, koje je bilo vrlo popularno i često prepisivano stoga što je Kaimija ovdje predskazivao neke događaje. Inače mu se pripisuju nadnaravna svojstva i sposobnost proročanstva. Ne može se odreći ni Kaimijin veliki društveni utjecaj koji je za života imao. Njegova pjesnička vizija je kategorija koju je teško objasniti. Kao dokaz ovim tvrdnjama, donosimo jedan fragment iz Kaimijine kaside:

*Onaj što oštro oko ima u stanju je uvijek da vidi.
Onaj što basiret ima, uvijek će s Istinom biti.
Oduvijek Ti postojiš i sâm sebi si veo,
Jer ova duša, strast i tijelo Ti si;
I Njega nemoj zaboraviti.
Uđi unutra, otvori oko, iz privida
Njemu pobjegni
Tanani most pređi i lice Beskonačnog
češ vidjeti.*

* S turskog: Jasna Šamić

Iako je Sabit Alaudin Užičanin (1650.? –1712.) značajan tesavvufski pjesnik, po duhu koji njegova poezija sadrži, on se umnogome razlikuje od svih naših pjesnika na orijentalnim jezicima, odnosno od divanskih pjesnika. Ono što Sabitovom djelu daje specifično obilježje jeste originalan stih i jezik, rasterećen mnoštva simbola – osnovne karakteristike tesavvufske poezije. On je uspio izgraditi osobeni stil, razbiti okoštale okove divanske poezije i svoju misao iskazati jezikom koji je živ, koji u sebi sadrži i slavenske elemente i odlike turskog govornog jezika. Ovako revolucionaran pristup učinio je da su ga neki osporavali, i nakon njegove smrti. Međutim, bilo je dosta autoritativnih imena koja su uspjela dokučiti pravu vrijednost Sabitovu. On je ostao kao najizrazitija, najoriginalnija i najveća pjesnička pojava u Bošnjaka, ne samo svoga vremena:

- *Kad ajete iz Kur'âna o boju razjasni,
 Onda reče vojnicima ovaj govor krasni:
 »Vitezovi, počujte me, da vam kažem jasno –
 Na crnu ste zemlju došli, da pomrete časno.
 Nit je ovaj svijet vječan ni naklonost neba,
 Il' gazija ili šehit svakom biti treba.
 kad ćemo još dočekati 'vaki Bajram jedan?
 Ko pogine, biće šehit, ko ostane sretan.*
 . . .

* S turskog: Safvet-beg Bašagić

Poezija Mehmeda Mejlije Guranije (1713.-1781.) može se posmatrati u dva toka: dio njegovog bogatog opusa pripada onoj strogoj sufijskoj poeziji punoj simbola, alegorija, metafora, iako ima i dosta pjesama s jasnim motivom i izvan okova divanske poezije.

Mejlja u svom lirsko-tesavvufskim stihovima pokušava kazati verbalno ljudsko iskazivanje, ono što je najteže riječima izraziti. Osnovni kredo njegovog poimanja života, kao i mnogih drugih divanskih tesavvufskih pjesnika je: *Voljeti Boga – znači voljeti ljude.* Stoga je u svakoj Mejlijinoj pjesmi ovoga obilježja, osnovna ideja iskazana kroz simbole, pa se najčešće doima kao izrazito ljubavna, s tek naznačenom, a nerijetko izrazito erotskom notom. Mejlija u svoju poeziju unosi zanos bogougodnika za koga sve počinje i završava se u ljubavi prema Bogu. Ova vrsta Mejlijinih stihova zahvata veoma bogat svijet ideja i tema, a svi su opet usmjereni ka Jednom Jedinom:

*O srce, da oči ne plaču, da se približim
 Da mi se pamet ne muti da se primaknem.
 U privlačnom vrtu Njene Ljepote ja se rastužim
 Da poput slavuja ne tužim, da se približim.
 U čežnji zbog Drage snage mi ponestade,
 Kao leptirica, zbog ljubavi ja gorim
 Da mi slabo tijelo ne umre da se približim.*

* S turskog: L. Hadžiosmanović i S. Trako

Mehmed Rešid (XVII st. - ?) Sarajlija (XVII st. - ?) misaoni pjesnik, koji pokušava svojom poezijom dokučiti smisao življenja i proniknuti u bit. On se pita: Gdje

su tajne svijeta u kojem živimo? Zašto smo se rodili? Gdje je pravi početak i kraj razumijevanja bitka? I Mehmed Rešid, poput ostalih učenih sufija, smatra da je čovjek odsjaj Božije Svjetlosti (Nur) i istražuje puteve sreće koji će ga odvesti u blizinu Njegovu. Sopstvenom vrijednošću on je izborio trajno mjesto u poeziji Bošnjaka:

*Ovo je upozorenje za čudno, za oko živo
Gledaj, to je svjetionik čudesno satkan neshvatljivo.
Pogledaj koliko čari neobičnih pokazuje
U svakom se dahu bezbroj ljepota pokazuje.
Ona kada pokreće se, tad ljepotâ mnoštvo sije
Zavarava, opčuđava čak i one najbistrije.
...
Usud, čak, i najgorima blagodati svoje daje,
Možeš li da shvatiš šta suština njegova je?
...*

* S turskog: Lejla Gazić

Pjesnik Abdulvehhab Ilhamija (1773.-1821.), inače šejh, svojim ispravnim životom i pobožnošću postao je uzor svoga vremena. Poznat je i kao pjesnik na bosanskom jeziku, ali njegove pjesme na turskom i arapskom daleko su misaonije i pjesnički snažnije. Njegova poezija je meditativna, i u njoj je u svakom stihu vidljiva njegova Ljubav prema Stvoritelju, te razmišljanje o smislu i kakvoći života. Iako u Ilhamijinim pjesmama ne nailazimo na tesawwufske simbole, metafore, alegorije i slično, ne možemo je odvojiti od tesawwufskog pjesništva po duhu kojim je natopljena i snazi pjesničke riječi, uvijek okrenute ka Nevidljivom. Njegov stil je jednostavniji i čitljiviji nego u drugoj tesawwufskoj poeziji. Evo nekoliko njegovih stihova:

*Ovo je tren otkrića i svjedočenja
Ovo je tren spoznaje i rasvjetljenja

Ovo je tren pobožnosti i odricanja
Ovo je tren Jedinstva i stapanja

Ovo je tren duše i posmatranja
Ovo je tren zapanjenog shavaćanja
...
Ovo je tren kad su okeani kapija
Ovo je tren kad je Božija odredba najuzvišenija
...*

* S turskog: Muhamed Hadžijamaković

Abdurrahman Sirrija (Tajanstveni) (1775.-1847.), nije samo bio veoma učeni i cijenjeni šejh, nego i veoma talentirani tesawwufski pjesnik na turskom jeziku, a pisao je i na bosanskom. Šejh Sirrija je osnovao tekiju na Oglavku kod Fojnice, koja je postala prava katedra za izučavanje tesawwufa s njegove misaone strane. Poezija Abdurrahmana Sirrije na turskom jeziku teško je razumljiva i teško prohodna, stoga što slijedi tesawwufske simbole i alegorije, pa treba razgrtati sloj po sloj da bi se stiglo do ogoljenosti stiha. I svojim životom i djelom bio je izraziti sufija i njegove pjesme su

pune naboja i refleksivnosti. I Sirrija, kao i mnogi drugi tesawwufski pjesnici, varirajući simbolima spaja daleka iskustva, a glavna nit koju pjesnik prati je *Vječna Istina*:

*Egzistencija ovog svijeta je samo jedna vizija,
Nebo i zemlja su samo posuda jedne vizije
U svemu što postoji, malom i velikom, nalazi se Jedan
Svoj opstanak u ništavilu prikaza onaj koji nema znaka.
Tvoji izrazi »ja« i »ti« su samo jedna vizija,
I šta god ti rekneš samo je vizija u viziji.
Ono što u Tebi kaže »ti« nije li očevitno samo riječ?!
Ako Gospodar riječi tebi oduzme svoju riječ, šta će ostati?
Kad se izgubi lik riječi budi uvjeren da će se izgubiti i oblik.
Veliki Poslanik je srce nazvao Božijom kućom.
I u tome je ponos svijeta otkrio mnoge tajne,
A na njegovom se licu pokaza tajna (odredbe) »Budi, pa bi«.*

* S turskog: Šaćir Sikirić

U čitavoj plejadi pjesnika Bošnjaka, koji su pisali lirsko-tesawwufsku poeziju na jednom ili više orijentalnih jezika, spomenut ćemo i Ibrahima Zikriju (1795.-1854.), koji je pored stihova ovoga usmjerenja i autor komentara poznatog spjeva Muhammeda Čelebije o rođenju i životu Poslanika Muhammeda pod naslovom Mewlid -i-nebiyy ili kratko Mevlud. Ovaj daroviti bošnjački pjesnik, u svojim sufijским pjesmama, njeguje fiksiranost simbola, neelastičan metar i sufijšku metaboriku i simboliku. I u njegovoj poeziji nailazimo na skrušenost, koja vodi ka beskrajnoj slabosti i nemoći, što je bio i manir ove vrste pjesništva. Sufijska komponenta je vidljiva i u tarihu u povodu završetka komentara Mevluda. Donijet ćemo iz ovoga spjeva nekoliko stihova:

*- Otvori se kapija na putu Božije milosti
Ljupko se pojavi jedna sretna ljepotica
Draguljima božanskih tajni nagizdana
Njegovim darovima okićena, ljepotica svoga vremena.*

...

* S turskog: Salih Trako

Istančanost u izražavanju dolazi do svog punog izraza i u stihovima manje poznatog pjesnika – sufije – Ali Sejfije Iblizovića (Abu Lejs-zadeta) (?-1880.) i osnivača nakšibendijskih tekija u Bijeljini, Višegradu i Rudom. Njegov stih doseže najviše estetske domete s izrazito lirskom notom. Istina, njegova poezija je nešto, uvjetno rečeno, očiglednija i često se izravno obraća Stvoritelju i motiv ne sakriva:

*Bože!
Pomoć Tvoju saputnikom narodu Bosne učini
Ovaj svijet je kao duboko more, jer šta drugo jesu ovi pričini?*

*Ovaj Sejfija stalno plače u Bijeljini
tako vrijeme dočekasmo, ljudi postadoše nevjerni.*

Dušmanin i neznalica se poštuje

*Bogobojazni nevolju podnose
nemarnost svijetom odavno vlada
i bezbrižnost u željama stežalim od slâdâ:
Tako Ti časti hiljadu i jednog Tvog imena
oprosti, pomози
Ti koji voliš praštati otvori vrata dobrote, o Plemeniti.*

* S turskog: Omer Mušić

Za Bosnu je veoma značajan i pjesnik, političar, plemić, kaligraf i pripadnik mevlevijskog tarikata Fadil-paša Šerifović (1802/3 – 1882.). Iza sebe je ostavio cjelovit *Divan* sa svim žanrovima koje sadrži ova zbirka poezije. Pjesničko djelo Fadil-paše Šerifovića predočio je u svom prijevodu, komentrima i studiji Fehim Nametak. Pored tariha i kasida posvećenih znamenitim ličnostima svoga doba, dobar dio u njegovom pjesničkom djelu zauzima lirsko-tesawwufska poezija. Fadil-paša je pravi majstor riječi, i u njegovoj pjesmi je veoma prisutna ideja mevlevizma. Hazreti Mevlana Dželaluddin Rumi je uzor pjesnikovog života i poezije, ona ga smatra svojim prvim pravim učiteljem i tako se i odnosi prema njegovoj dubokoj filozofskoj misli:

*- Ne trudi se kad već na svijetu
šaha Mevlane postoje vrata
Njegova izba mnogo je bolja no
carski dvori od suhoga zlata.
Careva kruna i carev prijesto, ašiče,
njemu negov su naj.
A kruna kojom glava se diči njemu
je njegovo učenje znaj.*

...

* S turskog: Fehim Nametak

Prepjevala: Melika Salihbegović

Još jedan bošnjački plemić je zauzimao vidno mjesto u poeziji na turskom jeziku, Arif Hikmet-beg Stočević (1839.-1903.). O njegovom ugledu i intelektualnom značaju svjedoči i djelo koje mu je posvetio Ibnulemin Mahmud Kemal-beg pod nazivom *Savršenost mudrosti*. U mladosti je bio u društvu slobodoumnih ljudi i osnovao *Društvo pjesnika* u Istanbulu, da bi se u zreloj dobi povukao u život ibadeta i pridružio kadirijском derviškome tarikatu. Njegove pjesme iz mladih dana su zagubljene, a sačuvala se poezija iz doba kada već postaje ubijedeni sufija. *Divan* mu je objavljen u Istanbulu 1915. godine:

*O Gospodaru, ti obiljem onog što proizilazi
iz imena Vedud
Učini me plamenom Jasnim uz
svjetlost Ljubavi
Da bih postao neko kome će se Ljepota ukazati
Uništi moju dušu i srce kako bih se osvjedočio.*

* S turskog: Amina Šiljak – Jesenković

Ako ovu poeziju posmatramo u retrospektivi, zaključit ćemo da je to tesavvufski pokret, koji je zahvatio široke prostore. Pjesnici sufije odslikavaju vidljivu sliku nevidljivog svijeta, pa je tu pjesničku viziju kao kategoriju teško izraziti. Oni predočavaju superiorniji vančulni svijet, koji je po njihovom uvjerenju realnost. Jasno je da to nije eksplicitna religiozna poezija, jer je motiv sakriven iza profanog. Ideal Ljepote kao osnovno određenje za Boga vidljiv je u svakom pažljivo iščitanom stihu, ma kakvim riječima da je kazan.

Ova poezija još uvijek nije dovoljno istražena, i, vjerovatno, mnogi rukopisi po bibliotekama i drugim institucijama u svijetu kriju još pjesnika Bošnjaka ovog žanra. ①